

Gränsen mellan återkrav och condictio indebiti

Försäkringskassans ställningstagande

När ersättning har lämnats felaktigt eller med ett för högt belopp ska Försäkringskassan i första hand pröva frågan om återbetalning med tillämpning av den återkravsregel som gäller för förmånen.

Försäkringskassan ska återkräva ersättning enligt principen om condictio indebiti bara i de fall återkravsbestämmelserna inte kan tillämpas, dvs. i följande fall:

1. när Försäkringskassan har betalat ersättning till någon annan än den försäkrade och betalningsmottagaren inte var behörig att ta emot betalning för den försäkrades räkning,
2. när Försäkringskassan med stöd av 107 kap. 5 § SFB har betalat ut ersättning till en kommun och av misstag betalat ut för mycket till kommunen,
3. när Försäkringskassan har betalat ersättning till någon annan än den försäkrade på grund av felregistrering av kontonummer och
4. när Försäkringskassan felaktigt har betalat ersättning och ingen återkravsregel finns för förmånen ifråga.

Bakgrund och överväganden

Condictio indebiti är en civilrättslig princip för återkrav som innebär att den som av misstag betalat ut ett belopp till någon som huvudregel (undantag finns) har rätt att få tillbaka beloppet. Condictio indebiti är en allmänrättslig princip som inte är reglerad i någon lag.

Det är oklart var gränsen går mellan återkrav och condictio indebiti. Det behövs därför ett rättsligt ställningstagande som klargör hur Försäkringskassan ska tillämpa återkravsbestämmelserna respektive principen om condictio indebiti.

Huvudprincip

Det finns regler som anger hur återkrav ska hanteras såväl materiellt (juridisk bedömning) som formellt (administrativt och processuellt).

Motsvarande reglering saknas för *condictio indebiti*. Förutsättningarna för en rättssäker hantering är därför bättre om återkravsreglerna tillämpas.

När det gäller återkrav har lagstiftaren ställt upp regler till skydd för den enskilde - bl.a. regler om eftergift - som saknar motsvarighet när principen om *condictio indebiti* tillämpas.

Återkravsbestämmelserna bör mot denna bakgrund ges en så vid tolkning som rättsläget tillåter. När Försäkringskassan bedömer att återkravsreglerna inte kan tillämpas kräver Försäkringskassan pengarna tillbaka med stöd av principen om *condictio indebiti*.

Betalningsmottagarens behörighet

Regler om återkrav finns bl.a. i 108 kap. 2 § andra stycket socialförsäkringsbalken (SFB) och 23 § andra stycket förordningen (1996:1100) om aktivitetsstöd.

Återkravsbestämmelserna begränsas av rättspraxis, framförallt FÖD 1984:22 och FÖD 1985:49.

I FÖD 1984:22 ansågs en förmyndare inte kunna åläggas återbetalningsskyldighet enligt 20 kap. 4 § AFL för pensionsbelopp som betalats ut felaktigt i ärende om förtidspension åt omyndig.

Försäkringskassan anser att principen som rättsfallet slår fast fortfarande gäller och medför att den som tar emot en ersättning för någon annans räkning inte kan återkrävas med stöd av återkravsreglerna om inte dessa uttryckligen anger det. Ett exempel på när någon annan än den försäkrade kan återkrävas är 108 kap. 9 a § SFB.

Om den försäkrade har en ställföreträdare eller har gett någon fullmakt att ta emot en betalning så kan den försäkrade återkrävas om det skulle visa sig att betalningen var fel, men inte om behörigheten för mottagaren har upphört eller var begränsad och begränsningen överskreds. Det följer av civilrättsliga principer. Konkreta exempel på sådana situationer är

- när Försäkringskassan har betalat ut ersättning till någon som utpekats som betalningsmottagare i fullmakt trots att fullmakten är återkallad och Försäkringskassan har fått uppgift om det eller
- när Försäkringskassan har betalat ut ersättning till någon som tidigare har varit ställföreträdare för den försäkrade men inte är det längre, till exempel en förälder till någon som blivit myndig.

Misstagsbetalning till kommun

Försäkringskassan kan vara skyldig enligt lag att betala ut ersättning till en kommun istället för till den försäkrade. Om Försäkringskassan betalar ut för mycket till kommunen ska Försäkringskassan bedöma om betalningen ska återkrävas från kommunen med stöd av principen om *condictio indebiti*. Den försäkrade kan inte återkrävas eftersom den inte har mottagit eller tillgodogjort sig den felaktiga utbetalningen. Kommunen kan inte återkrävas med stöd av socialförsäkringens återkravsregler eftersom kommunen i dessa situationer inte har tagit emot ersättningen som försäkrad.

Fel personnummer eller kontonummer

I FÖD 1985:49 hade en person genom förväxling av personnummer fått en ersättning utbetalad som han inte var beviljad. Försäkringskassan ansågs inte kunna grunda återkrav på bestämmelserna i 20 kap. 4 § lagen om allmän försäkring (AFL). Riksförsäkringsverket ansåg att återkrav kunde riktas mot ”var och en som genom ett felaktigt beslut – oavsett orsaken till felaktigheten – från försäkringskassan erhållit ersättning...”

Riksförsäkringsverket grundade sitt ställningstagande på lagtextens ordalydelse och olika förarbetsuttalanden. Försäkringsöverdomstolen motiverade inte sitt ställningstagande att ersättningen inte kunde återkrävas med stöd av återkravsbestämmelsen i AFL.

Försäkringskassan har tidigare tolkat FÖD-omen som att SFB:s regler om återbetalning inte är tillämpliga, om Försäkringskassan betalar ut en ersättning till fel person. I så fall har pengarna återkrävts enligt principen om *condictio indebiti*.

Försäkringskassan har sedan 2012 ändrat den tidigare tolkningen av återkravsbestämmelsen och anser nu att återkravsbestämmelserna kan tillämpas på alla som mottagit en socialförsäkringsersättning, med de begränsningar som framgår av detta rättsliga ställningstagande. Skälen för att bortse från FÖD 1985:49 är att rättsfallet får anses vara svagt som rättskälla eftersom det saknar motivering och inte har tydligt stöd i lagtext eller förarbeten. Det är också till fördel för den enskilde att få sin återbetalningsskyldighet bedömd enligt återkravsreglerna jämfört med enligt principen om *condictio indebiti*.

Försäkringskassan bör även fortsättningsvis hantera förväxling av kontonummer som *condictio indebiti* eftersom sådana ärenden typiskt sett har en svagare koppling till socialförsäkringen än situationen med förväxling av personnummer och eftersom det finns praktiska svårigheter med att hantera sådana felbetalningar som återkrav.

När återkravsregel saknas

I vissa fall finns det ingen återkravsregel för förmånen (t.ex. internationella vårdförmåner). I dessa situationer återstår endast principen om *condictio indebiti*.

Aktuella bestämmelser, rättspraxis m.m.

Detta ställningstagande avser tillämpningen av 108 kap. 2 § SFB, 23 § andra stycket förordningen (1996:1100) om aktivitetsstöd, 16 § lagen (2008:313) om jämställdhetsbonus, 18 § förordningen (2014:68) om bidrag till företagshälsovården för köp av medicinsk service, 18 § förordningen (2014:67) om bidrag till arbetsgivare för köp av arbetsplatsnära stöd för återgång i arbete, FÖD 1984:22 och FÖD 1985:49.

Eva Nordqvist

Kjell Skoglund